

Gabriela Dudeková a kol., MEDZI PROVINCIU A METROPOLOU. OBRAZ BRATISLAVY V 19. A 20. STOROČÍ. Historický ústav SAV, Bratislava 2012, 264 s.–

Kolektivní monografie slovenských historiků, germanistů a historičky architektury se věnuje tématu, které je zajímavé i pro etnology, sociology či urbanisty a přispívá k prohloubení poznání v oblasti urbánních výzkumů Bratislavy, na nichž participovali a participují také etnologové – to nakonec ukazují i citace prací D. Luthera, P. Salnera nebo G. Kiliánové v recenzované publikaci.

Kniha je rozdělena do čtyř textových částí, pátou tvoří bohatá obrazová příloha. Hlavním tématem jsou „obrazy města“ Bratislavy v 19. a 20. století (budiž zde řečeno, že z tohoto časového rámce zcela vybočuje studie Ingrid Kušnierkové o mecenášství uherských společenských elit v Prešporoku v raném novověku, tedy v 16.–18. století), součástí je i tázání po roli Bratislavy jako „metropole“ či provinčního města. Termín „obraz/image města“ je v odborné literatuře různě definovaný a používaný. Nejen v českém prostředí je asi nejvíce svázaný s knihou architekta a urbanisty Kevina Lynche *Image of the City* z roku 1960, která byla přeložena do češtiny jako *Obraz města*. Konceptualizace Kevina Lynche však není jediná možná – a z tohoto důvodu je nutno vyzdvihnout první dvě studie v první části knihy (jejich autory jsou Elena Mannová a Gabriela Dudeková, respektive Jozef Tancer), které tvoří úvod k celé monografii. Stať Eleny Mannové a Gabriely Dudekové pokrývá

vlastně oba problémy zmíněné v titulu a podtitulu knihy – na jedné straně přináší rozbor znaků definujících města jako metropole (a zkoumá ne/možnost je aplikovat na Bratislavu), jednak krátce rozebírá konceptualizaci pojmu „obraz města“. Ten je mnohoznačný, a proto autorky odkazují spíše k pojmu „symbolické reprezentace“, což jsou „sociálne kategorizácie, stereotypy, obrazy, mýtické príbehy“, které se podílejí na utváření mnohých reálií (s. 10), ve spojení s Bratislavou a tématem knihy pak tento pojem zahrnuje vytváření a komunikování „charakteristického obrazu mesta a jeho obyvateľov, ktorý je prezentovaný ako skutočný“ (tamtéž). S velkou erudicí a vhladem podává přehled o teoretických přístupech ke studiu „obrazu města“, který je dán vztahem mezi fyzickým prostředím a subjektivním vnímáním, příspěvek Jozefa Tancera *Obraz* nie je odraz. Tancer akcentuje sémiotický přístup a teoretické úvahy doplňuje vhodně zvolenými příklady, například o etnicitě a vícejazyčnosti Bratislavy, kdy se mj. ptá, zda obraz „idylly trojjazyčného a multikulturného mesta a jeho obyvateľ“, kterou zničil až nástup druhé světové války (obraz, který je dnes vytvářen populárně-naučnou a memoárovou literaturou), není pouze mýtem (s. 28). Jeho výzkumy mnohojazyčnosti obyvatel Bratislavy v 19. a první třetině 20. století ukazují i na skupiny obyvatel, které byly dvojjazyčné či jednojazyčné. A v této souvislosti upozorňuje na důležitý fakt – analýza historických reprezentací vede k vytváření dalších historických reprezentací. První část knihy doplňuje přehledový text Lubomíra Liptáka pocházející z roku 2000,

který je zde však poprvé publikovaný ve slovenštině a v němž se Lipták věnuje podmínkám ovlivňujícím jak pozitivně, tak negativně volbu Bratislavy jako hlavního města Slovenska a argumentacím, které tuto volbu provázely, během dlouhého 20. století.

Ve druhé části Pressburg / Pozsony / Prešporok – Bratislava jsou kromě již zmíněné práce Ingrid Kušnirákové zastoupeny dvě studie, které si všimají reprezentace obrazů města dnes známého pod jménem Bratislava v tištěných pramenech od konce 19. století do 20. let 20. století. Gabriela Dudeková zkoumá obrazy Bratislavy v reprezentativních publikacích o tomto městě z konce 19. a počátku 20. století. Do jejího zorného pole se tak dostávají reprezentace tehdejších městských elit, které byly většinou nacionálně maďarské, zároveň však poukazuje na skutečnost, že silně nacionalistické reprezentace šířené v těchto publikacích nemusely najít odezvu v reálné municipální politice, v níž rozhodovaly praktické důvody. Blanka Mongu zaměřila svou pozornost na obrazy Bratislavy v pozdějším období po politické změně v roce 1918 a v první polovině 20. let a vychází také z jiného pramene – z německojazyčného bratislavského tisku a především z fejetonů v něm, v nichž byl podle ní na jedné straně vytvářen v daném období obraz zánikajícího „Prešporoku“ a na straně druhé obraz rodící se moderní velkoměstské Bratislavy (přičemž už jen volba názvu „Bratislava“ v německy psaném textu v daném dobovém kontextu hraje důležitou roli).

Tři příspěvky ve třetí části jsou tematicky velmi různorodé, jakousi spojnicí snad tvoří zkoumání institucí a činností, které dodávaly Bratislavě v dobovém kontextu rysy metropole. Na příkladu architektonické

výstavby a urbanistických plánů v období od poloviny 19. do poloviny 20. století ukazuje Henrieta Moravčíková nejen snahu dobových městských elit změnit „obraz města“ na „moderní“, ale i snahy dát městu pomocí architektury v různých dobách různý nacionální charakter. Studie Anny Falisové a Gabriely Dudekové se odvolává na zprávy současníků, kteří vyzdvihovali vysokou úroveň zdravotní péče na území Bratislavy jako znak jejího velkoměstského charakteru, ve své podstatě předkládá však dějiny zdravotnické péče v Bratislavě od poloviny 19. do poloviny 20. století. Veřejně prospěšnou činnost dvou finančních bratislavských institucí v letech 1867–1945 jako znak městskosti analyzuje Štefan Gaučík, přičemž propojení zajímavé analýzy této činnosti s tématem „obrazu města“ v hlavách finančních elit působí podle mého názoru poněkud násilně.

Chronologicky uzavírá monografii čtvrtá část, která se obrací ve dvou příspěvcích k oblasti propagandy a k budování obrazu Bratislavy jako „našeho“ hlavního města v tisku a oficiálních publikacích v letech 1939–1945, respektive v době přelomu 40. a 50. let 20. století. Skupiny „my“, které obraz „naše město“ v dané době vytvářely, byly odlišné. Dušan Kováč plasticky ukazuje, na jaké problémy a mantinely narážela luďácká propaganda při vytváření tohoto obrazu v období samostatného slovenského státu. Marina Zavacká pak na příkladu vytváření obrazu Bratislavy jako „komunistického“ města sleduje, jakými prostředky a rétorickými figurami byla daná reprezentace šířena v rámci poválečné generace dětí a mládeže, mladých pionýrů a členů Československého svazu mládeže.

Jedenáct kapitol knihy skládá určitou mozaiku – což neznamená nutně

roztržičnost. Mozaikovitost je dána tím, že Bratislava jako město multietnické a multikulturní, stejně tak jako vybraný časový úsek 19. a 20. století jako doba velkých politických a sociálních změn (změn státních útvarů, režimů, městských elit, změn daných procesy industrializace, urbanizace a nacionalismu) nabízejí pro zkoumání, vytváření, reprodukování a instrumentalizace obrazů tohoto města množství možností. Kromě toho autoři jednotlivých kapitol vycházejí z různých pramenů (tisk, oficiální publikace, hmotné doklady v podobě architektonických děl, pomníků, ale také performativní akty jako oslavy). Konečně ne všechny studie sledují v úvodu vytyčený cíl, totiž primárně studium mentálních reprezentací/obrazů města. Kolektivní monografie je tak souborem případových studií, které však dovolují v určitých oblastech sledovat kontinuitu (a to i když se nové elity často snažily překrýt „obrazy“ z předcházejícího období), v jiných objevovat diskontinuitu a nabízejí množství materiálu ke komparaci.

Jana Nosková (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Josef Grulich, MIGRACE MĚSTSKÉHO A VESNICKÉHO OBYVATELSTVA. FARNOST ČESKÉ BUDĚJOVICE 1750–1824. *České Budějovice 2013 (Monographia Historica, Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis sv. 13), 391 s.*–

Autor se dlouhodobě zabývá studiem demografických poměrů v jižních Čechách, zejména migrací – mobilitou venkovského obyvatelstva v 16. až 18. století. Pro historickou etnologii jsou významné i jeho pří-

spěvky o svatebních a křesťanských obřadech na venkově raného novověku a sňatkové migraci jihočeských poddaných, nebo jeho monografie *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16.–18. století* (Monographia historica, sv. 10, České Budějovice 2008).

V posuzované monografii si položil náročný úkol: na rozboru pramenů farnosti České Budějovice z let 1750–1824 doplnit a ověřit platnost zobecněných závěrů dosavadní literatury o migracích městského a vesnického obyvatelstva. Jak ukazují výzkumy v poslední době, je to schůdná cesta jak propojit mikro- a makrohistorické bádání a obohatit dosavadní poznatky. Což platí jak pro historiografii, tak studia etnologická či historicko-antropologická. Grulich je pro to vybaven dostatečnou teoretickou i metodickou erudicí, jak ukazuje první rozsáhlá kapitola monografie, věnovaná současným světovým teoriím migrací, včetně vymezení základního demografického pojmosloví. Tato pasáž, přinášející aktuální přehled hlavních migračních teorií a kriticky zvažující možnosti jejich užití vzhledem k povaze českých pramenů, je vkladem, s nímž by se měl seznámit každý etnolog, zabývající se příbuznou problematikou.

Období, jímž se autor zabývá, bylo poznamenáno důsledky válek a krizí, jež značně ovlivňovaly sociální podmínky života obyvatel. Stejně tak vlnami epidemií, vzhledem k tehdejší hygienickým poměrům zpravidla s katastrofickými následky. Středoevropské oblasti tehdy postihl i poslední hladomor. Zároveň to byla doba výrazných změn sociální stratifikace venkova, v českých oblastech přibývajících podílu nižších sociálních kategorií domkářů a podruhů, rodin s větší pracovní migrací. Grulich si všímá i těchto vlivů a zvažuje,